

THE DIVERSE ASPECTS OF THE SOCIALIZATION

ROSITSA MIHAYLOVA

SENIOR ASSISTANT IN DEPARTMENT OF "SOCIAL WORK"
AT "KONSTANTIN PRESILAVSKY" - UNIVERSITY OF SHUMEN

BULGARIA

ROSI_MIHAYLOVA@YAHOO.COM

ABSTRACT: THE SOCIETY IN THE COURSE OF ITS DEVELOPMENT HAS CREATED A MECHANISM TO IMPART SOCIAL NATURE OF MAN (TRANSMISSION OF CULTURE) - SOCIALIZATION, WHICH IS IMPLEMENTED MANDATORY, BUT THROUGH SPECIFIC INSTITUTIONS. SOCIALIZATION IS TRADITIONALLY UNDERSTOOD AS A PROCESS OF INTERIORIZATION OF THE GROUP CULTURE (VALUES, NORMS) OF THE MEMBERS OF ONE GROUP. IT IS VITAL FOR SOCIETY. THANKS TO HER IT CAN EXIST AND TO CONTROL HUMAN LIFE. VALUES AND NORMS INTERNALIZED BY THE INDIVIDUAL AND BECAUSE OF SANCTIONS (POSITIVE AND NEGATIVE) ARE TAUGHT. THIS IS ACTUALLY THE COMPONENT AXES OF SOCIALIZATION.

KEY WORDS: SOCIALIZATION, INTERIORIZATION, ASSIMILATION, ACCOMMODATION, SOCIAL INTERACTION, SOCIAL LEARNING, REFERENCE GROUP, SOCIAL ROLE, COMMUNICATION

Човек е същество не толкова с биологична същност (наследственост), отколкото със социална - продукт на едно общество и култура. Като културен феномен той се формира под влияние на трансфера на езика, уменията, вярванията (идеи, религия). Обществото в хода на своето развитие е създадо механизъм за придаване на социална същност на човека (трансмисия на културата) - **социализация**, която се реализира задължително, но чрез специфични институции.

Понятието "**социализация**" е въведено от Емил Дюркем, за да охарактеризира процеса на обобществяване на човека, формирането на личността от социалните условия. Той разглежда социализацията като методична подготовка на младото поколение за живот в условията на социална солидарност.

Социализацията се разбира традиционно като процес на интериоризация на групова култура (ценности, норми) от членовете на една група. Тя е жизнено необходима за обществото. Благодарение на нея то може да съществува и да контролира човешкия живот. Ценностите и нормите се интериоризират от индивида и благодарение на санкциите (позитивни и негативни) се затвърдяват. Това всъщност са съставлящите на социализацията.

Социализацията също е процес на социално взаимодействие, основното съдържание на който е предаването и усвояването на социалния опит. Тя е обществена (осъществявана от социални институции) и индивидуална (индивидът проявява активност на всеки етап) дейност (компоненти, процес, резултат) и самодейност (доколкото се осъществява на основата на вътрешна мотивация и творчески, за разлика от регламентираната) по предаване и усвояване на социалния опит на човечеството. Под социален опит се разбира това, което не се предава чрез генетично наследяване: знания, умения, установки (ценностни ориентации). Социалният опит може да е позитивен (култура) и негативен (антикултура). Тези две страни са социално разделени, но чрез социализация в индивидуален план става тяхното сливане.

Различните разбирания, свързани със същността на социализацията може да се систематизират в две методологически оси: като отношение на индивида и обществото и между времето и пространството.

Общото във всички теории за социализацията може да се изложи в няколко основни тезиси:

- В процеса на социализацията индивидът усвоява обществото и неговите правила.
- В процеса на социализацията индивидът интегрира в личността си статуси, роли, ценности и норми.
- Усвояването на ценностите и нормите, характерни за различните статуси и роли се подпомага от приложението на позитивни или негативни санкции.
- Интеграцията на индивидите в обществото става в определена социална среда и в контакт с различните агенти на социализацията.
- Социализацията никога не е максимално пълноценна и хомогенна. Човекът има известна свобода и възможност за иновации, благодарение на което е възможен социалният напредък. Същевременно доминиращата консервативност на социализацията води до възможност за репродукция на идентичности.
- Социализиращият се не е пасивен агент.
- Социализацията е интерактивен процес - механизъм на взаимозависимост на два елемента А и В (социализирания и социализатора), като влиянието а А върху В се съчетава с влияние на В върху А.
- Социализацията трае практически през целия живот на човека, но е особено важна за детето.
- Предпоставки за социализацията са нормална наследственост; социална активност (дейност); адекватна социална и природна среда; възпитание.

Стадиите на социализацията може да бъдат определени по различни схеми, но най-важните са следните:

Първичната (ранна) социализация (0-6 г) е особено важна, защото тогава се усвояват езика и основните положения от системата на социалните отношения и норми, тогава се формира най-човешкото в човека. Огромно значение в този период има майката. В личностен план тя се изразява в идентификация – разбрана като идентичност с другите.

Промеждутъчна социализация, при която се усвояват междуличностните взаимоотношения, развиват се способностите и жизнения опит. Всичко това става благодарение на обучението и възпитанието, като най-силно е в пубертета, когато вече започва и процеса на социалната интеграция на младежите и девойките. В личностен план се изразява в индивидуализация - идентичният с другите човек по пътя на саморазвитието, самовъзпитанието, самообразованието.

Устойчива, цялостна социализация. От личностна гледна точка това е процес на персонализация - превръщане на човек в индивидуализиран субект на социалния живот чрез самодейност.

Социализация в зряла възраст.

Социализация на "третата възраст". Адаптиране към условията на живот след пенсионирането.

Социализацията като асимилация и акомодация

Основоположник на една от главните теории за социализацията е *Жан Пиаже*. Човек чрез действия активно усвоява света. Вътрешните структури се развиват чрез интеракция с условията на околния свят. Детето се развива (интелектуално, когнитивно, морално, социално развитие), но това не става самостоятелно и необвързано, а адаптивно към околния свят и в предопределена генетично последователност.

За Пиаже социализацията, това са двата механизма:

- Детето усвоява света на ментално и афективно ниво (*асимилация*). Това се отнася до структури, които вече съществуват и са конструирани от другите хора. *Асимилацията* като процес изразява взаимодействието на субекта с нещата, с вещите и предметите, със средствата и явленията.
- Детето се адаптира към външните социални структури, благодарение на прогресивното си интелектуално развитие, то усвоява практически схеми за действие, пространството, времето и причинността (*акомодация*). То реконструира и трансформира външните структури. *Акомодацията* е стремеж за промяна на собствените мисли, обяснения, реакции и действия с цел да се постигне познавателно равновесие (разбиране), което да удовлетворява новите изисквания на средата.

Пиаже защитава възгледа, че познавателните структури, формирани в хода на асимилативните и акомодационните процеси, не са генетично зависими. Те са придобити в акт на действие с предметите и взаимодействията с хората.

Социализацията, накрая е един процес на идентификация, на конструиране на идентичността. Последното се разбира като осъзнаване на принадлежността си към определени групи и насочване към референтна група.

Изпреварващата социализация: ролята на референтната група

Цялостният светоглед на един човек и в частност схващането му за него самия се формира под влияние на различните му социални партньори. То е директно и индиректно. С изключение на първичната си социализация, човек се стреми към и е под силното влияние на хора или групи, с които се сравнява и които формират неговите стереотипи и норми на поведение. Този ансамбъл от феномени се включва в концепцията за референтните групи.

Това разбиране е развито в класическа форма от *Х. Хайман*, *Т. Нюкомб*, *Х. Кели*, *Р. Мертън*. Те дават и основните **дефиниции за референтна група** - всяка група, с която индивидът съотнася своите нагласи; среда, възприемана от индивида като база за сравнение, за самооценка и оценка на другите (Мертън). Според теорията на Кели, тя изпълнява две важни функции: нормативна (установява и налага стандарти на индивида) и еталонна (еталон за сравнение).

Основни идеи:

1. Във всяко развито общество съществуват множество групи с различаващи се ценности и всеки индивид в хода на социализацията си свързва с някои от тях.
2. Елементите на светогледа и Аз-концепцията на индивида се формират под влиянието на различни групи.
3. Освен директното въздействие, съществуват множество области и случаи на индиректно въздействие върху всеки един човек.

В референтната група влизат хора, които са по-важни от другите при формирането на Аз-концепцията на личността. Тази селективност е вторична и започва да действа след първичната социализация и така през целия последващ живот на човека. Характерно за хората, които са в обсега на референтната група е, че към тях човек е по-силно привързан емоционално и те определят фундаменталните категории на разбирането за света и в частност на себе си и партньорите. Това се хора, в комуникацията с които се изработва и модифицира Аз-концепцията на човека.

Ролята на референтната група е на "доставчик на ориентации". Тя определя и конструира стабилно продължително време когнитивната перспектива на човека. Формирането на тази перспектива е един продължителен и динамичен процес. Отношенията на всеки човек с "доставчиците на ориентации" влияят понякога независимо от ролята и ситуацията.

Социализацията като процес на социално научаване

Друга група теории, засягащи практическите аспекти на социализацията са с *необихевиористична* насока. Социализацията е процес на социално научаване, разбирано като приспособяване на организма към средата, като нито генетичните влияния, нито вътрешното съзряване са решаващи. Поведението е резултат от опит под влияние на външната среда (проба-грешка).

Теория за подражанието

Джон Долард и Нийл Милър определят подражанието като инстинкт, подлежаща на инструментално научаване.

Подражанието е термин, който има три смисъла: първо, за обозначаване на "тъждествено" поведение; второ, за означаване на "двойно зависимо поведение" - едната страна е по-старша, по-умела и пр. (родители) и служи като дискриминативен сигнал за другата; трето, копиращо поведение, предполагащо специфично ръководство. Подражаващо поведение има когато индивидът се възнаграждава, когато подражава и обратното, когато не се възнаграждава, при не подражание.

Основната им теза е, че всяко научаване има 5 степени: (1). сигнал; (2). вътрешна реакция; (3). драйв; (4). външна реакция; (5). възнаграждение. Сигналите и подбудите са два аспекта на едно явление - стимула. Всеки стимул може да придобие характер на подбуда, ако е достатъчно силен; той може да стане сигнал ако се отличава от другите стимули. Сигналите определят дали ще протече реакция и каква ще е тя. Основна вторична подбуда е подбудата за подражание, имитация. Един от най-важните класове сигнали в ситуация на социално научаване е поведението на другите. Наблюдавайки открити поведенчески реакции на модела на определени сигнали, едни от които водят до възнаграждение, а други - не, наблюдателят си изгражда определена йерархия на ценностните сигнали. Научаването протича когато определена реакция се възнаграждава в присъствието на диференциращ сигнал.

Теория за социалното учене

Главното отличие на теорията на *Алберт Бандура* от предходната е, че подкреплението не играе доминантна роля в придобиването на нови реакции, а има такава при усилването и поддържането (съхранението) на различни поведенчески реакции.

Човешкото функциониране се основава на три регулативни системи: предшестващите стимули; влиянието на обратната връзка, постъпваща от реакциите; когнитивните процеси. Първите две са основни, третата не е автономна причина за поведението. Особено важни стимули са сигналите, свързани с поведението на другите, както и подкрепата на последвалото поведение (награда, наказание).

Образците на поведението могат да се придобиват пряко чрез личния опит и чрез наблюдението на поведението на другите и последствията от него (пример). Посредством наблюдение на поведението на модела може да се придобиват нови реакции. Чрез наблюдение на последствията от поведението на модела може да се усилва или отслабва съдържането на поведението, което съществува у наблюдателя (наблюдавано подкрепление). Наблюдението на поведението на модела може да облекчи реализацията на реакциите, които по-рано са придобити от наблюдателя. Подкреплението зависи не само от външната среда, но и от реакцията на самооценка.

Когнитивната регулация на поведението е ситуация, когато човек чете, слуша или по друг начин се подготвя за образци на поведение и отношението на външната среда към тях, но не ги наблюдава открито и пряко, докато няма съответни обстоятелства.

Социалното учене е процес на усвояване на нови социални форми на поведение, процес на модифициране на актуалното поведение на основата на междуличностни взаимодействия при което възпитаникът усвоява знания, умения, нагласи, ценности вследствие влиянието на социален партньор - *модел* (родител, учител). Последният има две основни функции - да е източник на информация подбуждаща промяна в поведението на възпитаника и да е източник на подкрепление (положително или отрицателно).

Социализация и възпитание

Основен педагогически проблем е **отношението между социализация и възпитание**. В чисто теоретичен план има много опити за отъждествяването им и дискусии. Под **възпитание** обикновено се означават мерките и действията, чрез които се прави опит да се оказва съзнателно и планирано влияние върху социализацията на личността чрез други личности, за да бъде поощрена тази личност според определени ценностни мащаби. Възпитанието е качествен скок в социализацията, по-късен продукт на историческото развитие на процесите на социализация. Възпитанието е целенасочен, преднамерен процес, с определен социално детерминиран идеал, при който се осъществява контрол върху личностното развитие, усвояват се само целесъобразни елементи на културата. Поради това преминава в по-кратки срокове и винаги има определен резултат. В съвременни условия нормалната и пълноценна социализация на човека е немислима без възпитание и обучение. В това отношение ролята на семейството и училището е незаменима.

Социализацията като формиране на ролевата структура на личността

Формирането на една личност става чрез обмен на интеракции между индивида и средата, социализиращият си и социализаторите (родители, приятели и др.). Личността се разбира като съвкупност от индивидуални и социокултурни психични характеристики.

М. Мийд определя като главна същност на социализацията усвояването на ролите от детето (за човека изобщо). Това става в хода на играта, отначало в свободни ролеви игри, след това и в игри с правила се усвоява социалният ред, изработва се умение да се живее и действа съвместно в екип. Основно понятие в теорията на Мийд е **“социалната личност”** като социализиран вариант на индивидуалната личност. Под социална личност се разбира човек с възможност за адаптация към социалния живот и за асимилиране на психичните и културни дадености, необходими за живота в обществото.

Социализацията като усвояване на комуникацията

Базил Бернщайн разработва оригинална социолингвистична теория. Езикът е средство за комуникация в определени среди. Във всяка група има определен речник и стил на изразяване. Езикът е специфичен код, който е емблема за средата, в която се употребява. Състоянието му може да служи като указател на качеството на социалната система. Той фактически е един начин на социализация. Детето усвоявайки езика, усвоява и определена чувствителност, инструментариум за познание на света и ценности, интериоризира социалните структури. Усвояването на ролите от детето става в хода на комуникацията, т.е. чрез езика.

Резултат от изследванията на Бернщайн е диференцирането на две главни езикови системи (лингвистични кодове) в училищна система.

Първият е “формален” език, експресивен, нюансиран, подчертаващ оригиналността на личността, език на образованите, средни и висши (“буржоазни”, доминантни) класи. В него има строго спазване на логическите закони, по-малко експресивен е и с по-малко невербални средства. В него се постулира усилие и рационалност, акцентира се върху ефикасността и значението на училището и знанието за личния успех, както и върху личните постижения, свързан е с доминиране на “Аз” като квинтесенция на индивидуалното начало.

Вторият е “публичен”, речникът е беден и описателен, кондензиран и имперсонален, с изобилие от невербални средства. Фразите са кратки, често недовършени, няма разнообразие от думи, рядкост са подчинените изречения. Свойствен е за по-ниско образованите слоеве и основно за работническата класа и малцинствата (дефаворитизирани класи и етноси). В него ролята на училището е определено незначителна, бъдещето е фатално предопределено и се изключва социалния просперитет, свързан е с доминиране на “ние” като квинтесенция на колективното начало. Изследванията на двата езика водят до извода, че има разлика, обусловена не само от образователните и културните различия, но и от начина на труд. При “буржоазната класа” той е предимно индивидуален, а при “работническата” - колективен.

Друго изследване на Бернщайн води до извода, че *структурата на семейството определя възпитателната практика на родителите*. Той определя два възпитателни и лингвистични стила: “позиционен тип” и “семейство, ориентирано към личностите”.

Първото е това, при което отношенията родители - деца се определят от статута и ролите им. Всеки е дефиниран и лимитиран от своя възрастов, полов и ролеви статут. Всичко е легитимизирано с авторитета и властта на родителите. При втория тип отношенията се определят от специфичните личностни качества на всеки.

Следва дискутиране с децата, неавторитарност. При работническите семейства, при които ролите са по-стриктно дефинирани и комуникацията е по-малко свободна, родителите “хващат” децата си в по-строги и по-тесни рамки. Обратното, в семействата на висшата класа, взаимоотношенията целят развитие на личността на детето и рамките на дължимото поведение са по-слаби.

Социализацията като социална конструкция на реалността

Концепцията за пръв път се излага от **Макс Вебер**. Той дефинира две насоки в социализацията: комунотерна и социетерна.

Понятията “комунотерна” и “социетерна” за пръв път са употребени през 1887 г. от **Фердинанд Тьониес**. Комунотерните отношения са от трите примитивни типа: родство (майка и децата ѝ), брак (влюбени и семейни двойки), братство (братя и сестри). Те са непосредствени, тъй като се основават на “кръв, връзки, съзнание” и образуват “корена на всичкичовешки колективи”. В тях доминират две чувства, които са база на трайния общ живот: съгласие и разбирателство.

Социетерните групи от “органично обособени хора...”, “всеки за себе си...”, “разделени, въпреки връзките...”, резултат са от историческото развитие и са характерни за капитализма.

Макс Вебер влага в тези термини малко по-различен смисъл. Първата е основана на традициите, и е свързана с групови ценности и съответните им отношения. Втората е свързана със свободна асоциация на индивидите на основата на техните интереси и съответно отношенията им са ориентирани към инструментални цели. Развитието на социализацията в модерното общество е преход от първата към втората форма.

Комунотерната социализация е характерна за групи като: семейство, други афективни общности, нация. Доминиращата диспозиция е желанието за компромис и координация на интересите, подчинението на рационални мотиви. Фундаментът на легитимността е традиционен (харизматичен). Легитимният ред се определя от религиозни вярвания, отдаване на лидера, вяра в ценностите. Фундамент на регулацията са обичаите. Доминиращото социално отношение е наследствената солидарност.

Социетерната социализация е характерна за групи като: институции, асоциации, предприятия. Доминиращата диспозиция е усещането за обща принадлежност. Фундаментът на легитимността е легално-рационален. Легитимният ред се определя от конвенции, право. Фундамент на регулацията са специфичните интереси на различните хора. Доминиращото социално отношение е взаимното разбирателство между свободни воли.

REFERENCES

1. **Kulikova, T.A., 1999: КУЛИКОВА, Т.А., Семейная педагогика и домашнее воспитание: Учебник для студ. сред. и высш. пед. учеб. Заведений, - М.: Издательский центр «Академия», 1999. - 232 с.**
2. **Andreev, M., 1988: АНДРЕЕВ, М. Педагогическа социология. С., 1988**